

ФУНДАМЕНТАЛЬНІ ЗАСАДИ СТІЙКОГО ЛЮДСЬКОГО РОЗВИТКУ

Тетяна Перглер
Прага

Зміст і основні напрями стратегії сталого людського розвитку розглядаються крізь призму державної політики України. Наголошується, що стійкий розвиток являє собою синтез соціальної та природної форм розвитку, що враховує екологічні й інші глобальні імперативи.

Ключові слова: людина, культура, сталий розвиток, витривалість, толерантність, стабільність.

У 2008 р. Національним інститутом стратегічних досліджень був розроблений та запропонований на розгляд Верховній Раді України проект (від 14.03.2008 р.) Концепції гуманітарного розвитку України [3], що може вважатися певним результатом формування на засадах концепції сталого людського розвитку державної політики України. Після відповідного доопрацювання проект Концепції був запропонований Національною академією наук України для широкого розгляду. Загалом зазначений проект Концепції був розроблений фахівцями Національної Академії наук України спільно з Міністерством освіти, науки, молоді і спорту. Його призначення – стати основним стратегічним документом державної політики в гуманітарній сфері, котра охоплює культуру і мистецтво, міжетнічні та державно-конфесійні відносини, освіту, науку, охорону здоров'я, захист довкілля, проблеми молоді та гендерної рівності, розвиток громадянського суспільства тощо.

Розробниками Концепції гуманітарного розвитку України були сформульовані основні принципи та стратегії цього розвитку.

Так, основними принципами гуманітарного розвитку України є:

– людиноцентризм як система поглядів, яка визначає розкриття можливостей людини як критерію оцінки ефективності держави та зрілості суспільних інститутів, визнає невід'ємне право кожної людини на вільний розвиток особистості та реалізацію всіх її здібностей;

– забезпечення реальності прав і свобод людини і громадянина, у тому числі гендерної рівності, встановлення гарантій рівності громадян перед законом;

– встановлення рівних можливостей для гармонійного розвитку людини, забезпечення справедливості, гарантування належної якості життя незалежно від статі, віросповідання, етнічної належності, регіону проживання;

– надання можливостей для підвищення соціального статусу особистості, у тому числі шляхом удосконалення її освітнього рівня та професійно-кваліфікаційних характеристик;

– розширення простору свободи, утвердження людської гідності, розкриття комунікативного потенціалу української культури як триєдиний спосіб формування національної ідентичності та соціалізації людини;

– розвиток та якнайповніше використання культурних надбань нації в багатогранності зв'язків з іншими національними культурами, відкритість для міжкультурної взаємодії з метою забезпечення належного місця України в європейському і глобальному гуманітарному просторі;

– взаємодія між державою та громадянським суспільством, бізнесом і владою з метою створення необхідних соціально-економічних умов для підвищення якості життя населення, створення умов для всебічного гармонійного розвитку людини, захисту її прав і свобод.

Запорукою втілення цих принципів, на думку розробників, має стати формування нової якості життя людини на основі якісного розвитку людського потенціалу нації, що зумовлює необхідність збільшення інвестування в людський капітал, розвиток соціальної інфраструктури та підвищення якості життя найбільш чисельних (а не лише найбільш багатих) прошарків населення як підґрунтя для формування середнього класу – основи стабільності суспільства. Практична реалізація такого принципу перетворює соціальну політику на один з провідних чинників гуманітарного розвитку, робить її дієвою складовою стратегії досягнення національної солідарності.

Підвищення якості життя має досягатися комплексом економічних, соціальних та соціокультурних заходів.

Основні напрямки державної політики щодо формування нової якості життя передбачають:

- розвиток системи охорони здоров'я та впровадження пріоритетів здорового способу життя;
- гармонізацію людського і природного середовища;
- заохочення народжуваності, підтримку та розвиток сім'ї;
- розвиток доступної та безперервної освіти;
- створення умов для гідної результативної праці;
- підвищення добробуту населення через впровадження високих соціальних стандартів життя;
- забезпечення надання належних послуг соціальної сфери на основі її якісного удосконалення.

Як вказано у Проекті, реалізація Концепції гуманітарного розвитку України здійснюватиметься шляхом формування політики, що передбачає відповідні механізми у вирішенні питань у цій сфері на державному, регіональному та місцевому рівнях, правове, фінансове та організаційне забезпечення, а також розвиток міжнародного співробітництва. Формування такої політики потребує розробки довгострокової Національної програми гуманітарного розвитку України, яка має стати основою формування Програми Кабінету Міністрів України протягом всього періоду, передбаченого на її виконання.

Правове забезпечення. Для забезпечення гуманітарного розвитку необхідно здійснити реформування законодавчої бази відповідно до нових умов розвитку держави, в тому числі удосконалити нормативно-правову базу для здійснення соціально-економічних перетворень, збалансованого розв'язання проблем соціально-економічного розвитку та збереження довкілля.

Для забезпечення гуманітарного розвитку необхідно також створити рамкові умови цього процесу – прийняти відповідні нормативно-правові акти, у тому числі приєднатися до відповідних міжнародних договорів, створити системи контролю та реагування.

Інституційне забезпечення. На державному рівні з метою послідовної реалізації основних принципів гуманітарного розвитку створюється Національна комісія з проблем гуманітарного розвитку України, яка забезпечує формування основ національної політики гуманітарного розвитку та здійснює координацію діяльності з цих питань.

Забезпечення гуманітарного розвитку передбачає формування скоординованих дій у всіх сферах суспільного життя, адекватної переорієнтації соціальних, екологічних та економічних інститутів держави, посилення державного регулювання процесом створення умов, які посилюють заінтересованість громадян, юридичних осіб і соціальних груп у вирішенні завдань всебічного гармонійного розвитку людини.

Державне управління гуманітарним розвитком передбачає розроблення системи програмних і прогнозних документів: коротко-, середньо- та довгострокових прогнозів, основним компонентом яких будуть складові соціально-культурного, освітнього та наукового рівнів, а також короткострокових прогнозів і програм галузевого, регіонального та державного рівнів.

Фінансове забезпечення. Основними засобами гуманітарного розвитку мають стати податково-бюджетне регулювання та залучення позабюджетних коштів. Фінансове забезпечення гуманітарного розвитку здійснюватиметься за рахунок коштів підприємств, установ та організацій, Державного бюджету України, республіканського бюджету Автономної Республіки Крим, місцевих бюджетів та інших джерел. Фінансування запропонованих заходів за рахунок державного бюджету повинне здійснюватися з урахуванням реальних економічних можливостей [3].

Створення Концепції гуманітарного розвитку України стало також результатом наукової дискусії, що розгорнулася навколо питання сталого людського розвитку і можливості його забезпечення в умовах сучасного українського суспільства протягом останніх десяти років.

Теоретичним підґрунтям для цієї дискусії стали концепція стійкого розвитку та концепція людського розвитку як її важлива складова.

Концепція стійкого (або сталого) розвитку набула сьогодні пильної уваги практично в усіх галузях людської життєдіяльності, тому що людське буття це, насамперед, взаємодія систем, яким притаманні певні правила і закони існування, функціонування та взаємодії. Стійкий розвиток передбачає взаємодію природних, біологічних і різноманітних соціальних систем у стані рівноваги, тобто це такий розвиток, «що задовольняє всім потребам дійсного буття, не позбавляючи нові покоління можливості існувати в гармонії з природою і розвиватися в майбутньому» [6, 59]. Ідеологія стійкого розвитку дозволяє враховувати інтереси не тільки людини, а й середовища існування, містить механізм, що дозволяє виправити допущені помилки і уникнути їх надалі, гармонійно поєднуючи економічні, соціальні й екологічні чинники розвитку з метою підвищення рівня життя, зміцнення соціального спокою, відновлення функцій природи.

Стійкий розвиток має на увазі створення умов, що забезпечують задоволення потреб сьогодення, не піддаючи більшому ризику, чим нинішній, існування наступних поколінь. Таким чином, втілення концепції стійкого розвитку надає можливість звернутися до вирішення питання соціальної безпеки та впевненості в наступний день. Оскільки стійкий розвиток – це регульований розвиток: цілеспрямований контроль над змінами, що відбуваються, прогнозування і компенсація найбільш небезпечних несталостей і диспропорцій розвитку дозволить втілити ідеї національної та соціальної безпеки. Загальнолюдську парадигму стійкого розвитку вчені розуміють як настання якісно нового етапу розвитку людства, в ході якого окремі держави і усе світове співтовариство в цілому організують цілеспрямовану і скоординовану діяльність, спрямовану на: повну нейтралізацію всього негативного комплексу соціальних, економічних і екологічних диспропорцій, накопичених (в основному за останнє сторіччя) у суспільстві і навколишнім середовищі; створення умов, що виключають виникнення таких диспропорцій.

За змістом поняття «стійкий розвиток суспільства» дозволяє розглядати цей процес як процес виникнення, формування, функціонування і заміщення політичних, економічних, сімейно-родинних, освітніх, культурно-просвітніх та інших соціальних інститутів, що забезпечують відтворення населення, передачу підростаючим поколінням соціально значущого досвіду, створення та розподіл між членами суспільства сукупного суспільного продукту, збереження ресурсів, що не можуть бути оновлені, і навколишнього середовища. Це – загальнодержавний інтерес, реалізація якого сполучена з безперервною боротьбою з інтересами соціально-групового й індивідуального рівнів, а також із зовнішнім впливом. У рамках суспільного поділу праці ключове місце посідають питання власності, тому що виробництво і розподіл відбувається на правах володіння, розпорядження і користування суб'єктів суспільних відносин засобами виробництва і предметами праці, зробленими продуктами і послугами [1].

В ідеалі, сталий розвиток – це такий, за якого: а) масштаби експлуатації ресурсів, напрямки інвестицій, орієнтація технічного і соціального розвитку узгоджуються з майбутніми потребами майбутніх поколінь; б) при цьому поняття потреб включає й інтереси найбільш вразливих шарів світового населення, задоволення яких вважається пріоритетним для поступового вирівнювання структури системи; в) обмеження в експлуатації природного середовища і ресурсів визнаються немінучими, але вони в кожен конкретний момент повинні узгоджуватися з досягнутим рівнем технічного розвитку і соціальної організації суспільства, а також зі здатністю біосфери справлятися з наслідками людської діяльності [2].

Перший і головний критерій стійкості – це стаціонарність системи. Стаціонарність системи – це її можливість підтримувати стійку динамічну рівновагу (тобто гомеостаз), яка являє собою динамічне і відносно стійке співвідношення складу та якостей. Це потрібно для підтримки необхідної різниці між системою та зовнішнім середовищем, а також між окремими частинами системи. Система може існувати тільки підтримуючи певні показники гомеостазу. Відхилення параметрів системи, що визначають рівень гомеостазу, у той чи інший бік від оптимальних значень викликає порушення у виконанні функцій системи або повним припиненням її існування як системи, що само розвивається [5, 270].

При дослідженні сталого розвитку будь-якої системи показниками, що притаманні феномену сталості, є витривалість, стійкість, толерантність, опірність, адаптивність [4, 72].

Зокрема, витривалість – це здібність системи зберігати свої функціональні особливості, або можливості їх відновлення в таких умовах, коли здійснюється відхилення факторів зовнішнього середовища від тих параметрів, що вважаються оптимальними. Тобто, суспільство, як система повинно мати таку організаційну та управлінську структуру, щоб кожен елемент цієї системи самовідновлював та виконував свої функції незалежно від змін у зовнішньому середовищі.

Мова йде про здібність системи корегувати виконання функції елементами, реагувати на зовнішні впливи таким чином, щоб система зберігала особисті стійкі параметри і водночас пристосовувалась до змін. Інакше кажучи, мова йде про збереження будь-яких форм існування системи, включаючи латентні, приховані, що дозволяє запобігти невідхильній зупинки функціонування системи, тобто її зруйнування, смерті. Таким чином, витривалість – це здібність системи запобігати невідхильного припинення функціонування, що може бути спровоковано зовнішніми факторами.

Близьким до поняття витривалості є характеристика толерантності. Толерантність – це характеристика системи, що показує здібність приймати ті чи інші негативні параметри зовнішнього середовища. Тобто якщо система не може впливати або змінювати несприятливі прояви в зовнішньому середовищі, то повинні вмикатися механізми, які допоможуть пережити ці впливи. Але саме поняття толерантності має два різних змісти, запозичені з різних наукових систем. З одного боку, толерантність можна приймати як наявність пасивних механізмів переносу впливу негативних факторів. Але існує можливість і активної протидії, що спрямована на пом'якшення, зниження, нейтралізацію діючих факторів. Подібна реакція має назву резистентності. Тобто резистентність – це здібність протидіяти впливу негативних факторів зовнішнього середовища або припинювати їх дію.

Спільна дія механізмів толерантності та резистентності, а саме їх рівновага, є показником витривалості системи. Якщо система зайве толерантна, то це дає підставу для експансії ззовні, що веде до перебудови, а в деяких випадках і до знищення системи. Ті суспільства, що надто терпляче ставляться до умов, котрі нав'язують їм більш розвинені, або більш агресивні суспільства, через деякий час перетворюються на маріонеток (або колонії, або цілком залежні від зовнішнього впливу).

У сучасних умовах нормально існувати можуть тільки такі системи, що мають свій особистий сталий розвиток у партнерській взаємодії з іншими рівноважними системами. Зайва резистентність системи викликає загрозу до інших систем, що провокує конфлікт, і в разі знищення системи. Тому для виконання завдань сталого розвитку людства необхідна рівновага між цими двома показниками.

Не дивлячись на те, що витривалість постає важливим показником розвитку системи, є речі, що більш повно характеризують якості сталого розвитку системи: стабільність та стійкість. Головна відмінність цих показників складається з того, що перший характеризує залежність поведінки системи від внутрішніх факторів, а другий – від зовнішніх.

Стабільність – це здібність системи зберігати свою особисту структуру та функціональні обов'язки під впливом внутрішніх факторів [4, 74-75].

Стійкість – це здібність системи зберігати при наявності різноманітних параметрів зовнішнього середовища свою структуру і функціональні особливості, які достатні для нормальної діяльності. При цьому можна вивести такі закономірності, що стійкість системи залежить, з одного боку, від її здібності реагувати на зовнішній вплив середовища, тобто від співвідношення толерантності та резистентності, а з іншого – від стабільності самої системи, яка характеризується її внутрішніми факторами.

Отже, стійкий розвиток являє собою синтез соціальної та природної форм розвитку, що враховує екологічні й інші глобальні імперативи. На відміну від економічно детермінованого хитливого розвитку, він представляє систему коеволюції суспільства і природи. Під стійким розвитком розуміється керований розвиток суспільства, що забезпечує виживання і безперервний розвиток цивілізації, не руйнуючи своєї природної основи.

Література:

1. Андрущенко В. Організоване суспільство [Електронний ресурс] / В. Андрущенко. – К.: Інститут вищої освіти АПН України, 2006. – Режим доступу : <http://www.nbu.gov.ua/books/2006/06vaos/08.htm>
2. Катаев С. Концепция общества устойчивого развития: синергетическая интерпретация [Електронний ресурс] / С. Катаев. – Режим доступу : <http://bibliofond.ru/view.aspx?id=108419>
3. Концепція гуманітарного розвитку України [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://old.niss.gov.ua/Table/koncsep.htm>
4. Мельник Л. Г. Фундаментальные основы развития / Л. Г. Мельник. – Сумы : Университетская книга, 2003. – 288 с.
5. Мельник, Л. Г. Информационная экономика : учеб. пос. / Л. Г. Мельник. – Сумы : Университетская книга, 2003. – 288 с.
6. Семенов В. Стратегічне планування сталого розвитку міста / В. Семенов, Г. Висоцька, В. Прасюк // Управління сучасним містом. – 2004. – № 7–9(15). – С. 56–62.

Содержание и основные направления стратегии устойчивого человеческого развития рассматриваются сквозь призму государственной политики Украины. Подчеркивается, что устойчивое развитие представляет собой синтез социальной и естественной форм развития, который учитывает экологические и другие глобальные императивы.

Ключевые слова: человек, культура, устойчивое развитие, выносливость, толерантность, стабильность.